

המשך עירוי מכלי ראשון / הרב י"צ רימון

המרכז האקדמי לב - הלכות ביטול 10

- א. ראייתו של רשב"ם מע"ז, וקושייתו של רעק"א
- ב. שתי הבנות במושג 'תתאה גבר'
- ג. הדגש בתוס' - דופנותיו קרים או הולך ומתקרר?
- ד. בין שיטת הרשב"ם לשיטת רבינו יונה
- ה. איך אפשר להגיד שעירוי מבשל ככלי ראשון?
- ו. פני יהושע - בדיני שבת לא משנה כמה מבשל

א. ראייתו של רשב"ם מע"ז, וקושייתו של רעק"א

אנחנו בסוגיית 'עירוי' וראינו את שיטות הראשונים, האם עירוי ככלי ראשון, האם עירוי מבשל כדי קליפה, האם עירוי ככלי שני, והבאנו עוד שיטה שעירוי נהיה ככלי שני עוד באוויר. ראינו את הסוגיות השונות, נשאר לנו עוד חוב אחד - הסוגיא בעבודה זרה. הגמרא מדברת על מילוי סיר, שאתה ממלא אותו, וכאשר המים גולשים הסיר כשר. הגמרא מבארת שלמרות שהמים בחלק העליון של הסיר הם רק ניצוצות, שזה לכאורה כמו עירוי, בכל מקרה זה מכשיר, כי ההבלעה של האיסור היתה באותו אופן, היא גם היתה רק ניצוצות, וכבלעו כך פלטו.

הרשב"ם מביא מהגמרא הזאת ראייה לשיטתו, אם עירוי ככלי ראשון לא היה צריך להביא את את הנימוק של כבלעו כך פלטו, כי מדובר על עירוי, ועירוי הוא ככלי ראשון ממש. אלא שעירוי הוא ככלי שני, וצריך להביא ראייה שבכל אופן אפשר להכשיר בצורה כזאת כי כבלעו כך פלטו.

ר' עקיבא איגר בגליון הש"ס התפלא על דברי הרשב"ם, כל הסברא של הרשב"ם מבוססת על כך ש'תתאה גבר', אבל המשמעות של 'תתאה גבר' זה רק כאשר התחתון הוא קר, אם התחתון הוא חם

ממילא אין משהו שמקרר את העליון. כל תתאה גבר זה התחתון הוא קר והוא מקרר את העליון, אבל אם התחתון הוא חם, אז לא שייך בכלל סוגיית 'תתאה גבר', ואז לכולי עלמא עירוי יחשב ככלי ראשון. גם לפי הרשב"ם, כל הסיבה להגיד שאולי עירוי הוא לא כלי ראשון, כי התחתון גובר, אז אם התחתון הוא קר הוא מקרר את העליון. אבל אם התחתון הוא לא קר, התחתון הוא חם, אז אין מה שיקרר את העליון, ואז ברור שלא אומרים 'תתאה גבר'.

לפי זה, הגמרא בעבודה זרה נחשבת כקושיא גם לשיטתו של הרשב"ם, כי שם התתאה הוא חם, ואם הסיר הוא חם, העירוי צריך להחשב ככלי ראשון לכולי עלמא, אז מה שהרשב"ם מביא זה לא איזה חיזוק לדבריו, להיפך, לכולי עלמא זה צריך להחשב כלי ראשון כי התחתון הוא חם, ואם לכולי עלמא זה צריך להחשב כלי ראשון אז למה הגמרא אומרת שזה מכשיר מדין 'כבלעו כך פולטו', שתגיד שזה מכשיר מדין כלי ראשון.

לר' עקיבא איגר יש כל מיני סיומים, לפעמים הוא אומר 'צריך עיון', לפעמים הוא אומר 'צריך עיון גדול', וכאשר הוא ממש מרים ידיים הוא אומר 'זה' יאיר עיני'. אז זה מה שהוא אומר כאן, וה' יאיר עיני. עכשיו, יכול להיות שהדבר הזה תלוי בהבנה של המושג 'תתאה גבר'.

ב. שתי הבנות במושג 'תתאה גבר'

את המושג 'תתאה גבר' אפשר להבין בשתי צורות, אפשרות אחת שזו האפשרות הפשוטה שבדרך כלל מבינים, שהתחתון מצליח לקרר את העליון ולהשפיע עליו; אבל אפשר להבין ש'תתאה גבר' פירושו שהתחתון לא מקרר את העליון אלא שהוא מתגבר ומתחזק ולא מאפשר לעליון לחמם אותו.

לפי ההבנה הראשונה תתאה גבר זה אומר שהתחתון מקרר את העליון; לפי ההבנה השנייה התחתון לא מקרר את העליון, אלא שהוא מספיק חזק שהוא לא מאפשר לעליון להשתלט אותו. ר' עקיבא איגר כנראה הבין שהתחתון מקרר את העליון, כמו ההבנה הראשונה, ולכן אם התחתון חם אז אין משמעות לכך ש'תתאה גבר', אם אנחנו אומרים שהתחתון חם אז אין משמעות ש'תתאה גבר', וזו בדיוק שאלת ר' עקיבא איגר. כי אם התחתון חם אז ר' עקיבא איגר אמר שכאן כולם מודים שעירוי הוא ככלי ראשון.

אבל יכול להיות שהרשב"ם הבין שהתחתון לא מקרר את העליון, אלא הוא לא מאפשר לעליון להשפיע עליו. ולכן גם אם הסיר חם, יש משמעות לכך ש'תתאה גבר'. למה? כי התחתון לא מאפשר לעליון להוציא ממנו את הבלוע. לפי ההבנה השנייה התחתון לא מקרר את העליון, הוא רק לא מאפשר לעליון להשפיע עליו, ואז זה לא משנה אם הוא חם או לא חם, גם אם הוא חם אז התחתון לא מאפשר לעליון להשתלט עליו ולהוציא ממנו את הבלוע, ולכן צריך את הסברא של ה'בלעו כך פלטו', שאמנם העליון לא מצליח להוציא כל כך את הבלוע, אבל מצד שני גם בשעת הבישול לא הצליח העליון להכניס איסור, כבלעו כך פלטו, ולכן זה יהיה בסדר. ולכן כנראה ששתי ההבנות האלה, של הרשב"ם ור' עקיבא איגר, תלויות בשתי ההבנות שאמרנו עכשיו.

ג. הדגש בתוס' – דפנותיו קרים או הולך ומתקרר?

אני רוצה לנסות להבין את המחלוקת בסברא, במה הם נחלקו, ולהבין לעומק את הדברים בשלב נוסף. בשביל זה אנחנו צריכים לחזור לסברות שמבדילות בין כלי ראשון לכלי שני, ולראות האם הן שייכות בעירוי.

ראינו שלפי תוס' כלי שני לא מבשל כי דפנותיו קרים והולך ומתקרר. תוס' אומר פה שני דברים, והשאלה היא מה הדגש, האם הדגש הוא דפנותיו קרים או שהדגש הוא הולך ומתקרר.

ברגע שהמים יוצאים מכלי ראשון, שטח הפנים שלהם עם האוויר הולך וגדל, אז הם הולכים ומתקררים, אבל עדיין אין להם דפנות קרים שמקררות אותם. האם צריך דפנות קרים, דיברנו על זה שזה משה צפופה של חומר והיא מקררת את המים מהר יותר. בכלי שני נאמרו שני דברים, דפנותיו קרים והולך ומתקרר, אז יכול להיות ש'הולך ומתקרר' זו הגדרה בלעדית, יתכן שברגע שהמים מתחילים להתקרר הם נחשבים ככלי שני, לכן כבר ביציאה מכלי ראשון המים מתקררים מהאוויר ולכן הם כלי שני, זו אפשרות אחת.

אפשרות שנייה, דפנותיו קרים, לא די בכך שהמים מתחילים להתקרר מהאוויר, אלא צריך שהדפנות תהיינה קרות, וכך יש משה צפופה של חומר שמקררת את המים.

אז לא ברור מה הדגש בתוס', דפנותיו קרים? הולך ומתקרר? לפי זה יכול להיות שמאן דאמר שעירוי ככלי ראשון או שמתבשל כדי קליפה, הוא סבור שהדפנות קרים זה הדבר המרכזי, ולכן כל עוד אין דפנות קרים זה עדיין חלק מכלי ראשון; לעומת זאת מי שחושב ש'הולך ומתקרר', שעצם המפגש עם האוויר כבר משפיע ומקרר, הוא חושב שעירוי ככלי שני, כבר באוויר התקרר.

ד. בין שיטת הרשב"ם לשיטת רבינו יונה

הדבר הזה אפשר בוודאי להסביר אותו, ואפשר להסביר בוודאי את שתי השיטות האלה, האם עירוי ככלי ראשון או עירוי ככלי שני. אבל לשיטת הרשב"ם זה קצת קשה. למה? לפי ההסבר הזה עצם היציאה מהכלי הופכת את המים לקרים, לפי ההסבר הזה עירוי ככלי שני כי עצם היציאה מהכלי הופכת את המים לקרים. הבעיה

שיש לנו בדבר הזה, שהרשב"ם שחושב שעירוי ככלי שני, הוא מסביר שעירוי ככלי שני כי 'תתאה גבר', זאת אומרת שכל עוד המים באוויר הן עדיין ככלי ראשון, רק בנקודת המפגש עם האוכל התחתון מצליח הוא להתגבר על העליון, וממילא המים לא מצליחים לבשל אותו. לפי הסברא שלנו לא צריך את 'תתאה גבר', לפי הסברא שלנו ברגע שהמים נפגשים עם האוויר כבר זה כלי שני. אבל לשיטת הרשב"ם ראינו שיש לנו בעיה להגיד את זה, כי הוא מסביר שעירוי ככלי שני כי 'תתאה גבר', ודבר זה מתרחש רק בחיבור עם האוכל התחתון ולא באוויר. אז אנחנו לא יכולים כל כך בקלות לבוא ולהגיד שזו שיטת הרשב"ם, כי לפי זה הרשב"ם היה צריך להגיד שעירוי ככלי שני, והוא לא היה צריך להתחיל לבנות על דין 'תתאה גבר'.

אבל בכל אופן כנראה שיש שיטה כזאת, והשיטה הזאת היא כנראה שיטת רבינו יונה. מדברי רבינו יונה נראה שאסור לערות מים מכלי ראשון לכלי ראשון. יש לך כלי ראשון, ואתה מערה מים ממנו לכלי ראשון – יש בעיה בדבר הזה. ואנחנו עוד נדבר בזה, ויש הבנות שונות בדברים שלו. לפי ההבנה הזאת, וזו ההבנה של הרב עובדיה שמחמיר מאוד בדבר הזה, ולפי דבריו אין אפשרות כל כך מים חמים לצ'ולנט, שאי אפשר לערות מים מכלי ראשון לכלי ראשון. לפי ההבנה הזאת, שזו ההבנה הרביעית שכתבנו קודם, המים שיצאו מכלי ראשון הופכים לכלי שני עוד בלי קשר ל'תתאה גבר'. לפי שיטת הרשב"ם המים באוויר הם כלי ראשון, הם נפגשים למטה עם המים שגם הם כלי ראשון, ואם כך זה בדרגה שווה ואין בעיה במפגש שביניהם, אין בעיה לערות מים מכלי ראשון לכלי ראשון, כי זה כלי ראשון באוויר וזה נפגש עם כלי ראשון והכל בסדר.

אבל לפי רבינו יונה שהוא רואה את המים העליונים שהם מתקררים, והם באוויר כבר כלי שני, אז אפשר להניח שעצם

העובדה שיש מים בלי דפנות – מגדירות את זה ככלי שני. אז אמנם לרשב"ם קשה להסביר כך, אבל זו כנראה שיטת רבינו יונה, שאוסר לערות מים מכלי ראשון לכלי ראשון. אני אומר 'כנראה', אנחנו עוד נדבר על שיטתו. כנראה כבר באוויר המים ככלי שני, ולכן אסור לערותם על מים בכלי ראשון.

אז שיטת הרשב"ם כנראה קשורה ל'תתאה גבר', שיטת רבינו יונה כנראה שעצם המים שיצאו מתוך הכלי הם כבר נחשבים לכלי שני כמו שראינו. אז בזה הסברנו את השיטה הרביעית גם כן בעניין עירוי.

אנחנו ראינו קודם שהרשב"ם מביא ראיה לשיטתו מהגמרא בעבודה זרה, הגמרא שם מדברת על הכשרת סיר על ידי גלישת מים. וראינו שר' עקיבא איגר נשאר ב'צריך עיון' על הרשב"ם, כי הסיר חם, ואם הסיר חם ממילא גם לשיטתו של הרשב"ם צריך לומר שהעירוי מבשל, כי הסיר חם. לפי רבינו יונה אין מקום בכלל לשאלה הזאת, והגמרא היא ראייה פשוטה, עצם העובדה שזה יצא מכלי ראשון זה הופך את העירוי לכלי שני, ולכן כיוון שזה הופך אותו לכלי שני, הוא לא ישפיע על הדפנות בין אם הן קרות ובין אם הן חמות.

ולפי זה יוצא שגם לתוס' וגם לר"י וגם לרשב"ם עירוי הוא לא מצב ביניים. כל השיעור אנחנו מנסים לברר מה זה בדיוק עירוי, לפי כל הראשונים האלה עירוי הוא לא מצב ביניים, עירוי הוא כלי ראשון. מה הנקודה של המחלוקת? מה יתרחש בנקודת המפגש עם הדבר התחתון? האם העירוי יבשל כיוון שהוא כלי ראשון? או שנגיד שלא, שהתחתון יגבר כיוון שתתאה גבר?

או זו המחלוקת בין כל הראשונים האלה, בניגוד לשיטת רבינו יונה שהוא רואה את העירוי כבר באוויר ככלי שני.

ה. איך אפשר להגיד שעירוי מבשל ככלי ראשון?

אני רוצה להעיר עכשיו כמה הערות על השיטות האחרות, דיברנו כבר על כמה שיטות, אבל עוד כמה נקודות עליהם. לדעת ר"י ראינו שעירוי ככלי ראשון, עכשיו גם לדעת ר"י אנחנו פוסקים באיסור והיתר ש'תתאה גבר', שהעליון מבשל רק כדי קליפה. האגלי טל מבאר שאם נפסק הקילוח, כלומר אם שפכת והמים פסקו וכבר לא מחוברים לכלי הראשון, אז באמת תתאה גבר והעליון מבשל כדי קליפה.

אם לא נפסק הקילוח אז כלי ראשון גובר, כלומר כל זמן שלא נפסק הקילוח כנראה שאנחנו רואים את המים ככלי ראשון ממש, וכלי ראשון לא מתקדר אפילו מתתאה.

השאלה היא איך יכול להיות שעירוי ברגע אחד יבשל ממש? איך זה יכול להיות? עירוי פתאום יבשל הכל? כדי קליפה אני מבין, זה מבשל את החלק העליון. אבל אמרנו שאם לא נפסק הקילוח, לשיטת ר"י, זה ממש כמו כלי ראשון, זה לא מבשל רק כדי קליפה. איך זה יכול להיות?

את השאלה הזאת שאל המשנה ברורה בשער הציון בסימן שיח ס"ק קיא. באופן כללי על עירוי. ובשער הציון שם, וגם במשנה ברורה שם, משמע שעירוי מבשל רק אם הוא שפך הכל בשפיכה גדולה בפעם אחת, אז באמת הוא מבשל את הכל.

הסבר אחר עולה מערוך השולחן. ערוך השולחן מנסה להסביר גם לשיטה הזאת, שעירוי מבשל לגמרי רק אם המים נשארים שם. אבל אם הם מסתלקים מיד, למשל אם יש לך בשר שהוא לא בתוך סיר, אתה שופך עליו מים, המים מסתלקים, הם לא נשארים שם, אז העירוי מבשל רק כדי קליפה. כלומר, המים הרוחתים מצליחים להתחיל את הבישול, ולכן גם השהייה בתוך המים, למרות שעכשיו זה כמו כלי שני כבר, זה מומשיך אותו.

כל בישול ככה אנחנו עושים, בהתחלה יש אש גדולה, ואחרי שזה רותח אתה מומשיך באש קטנה. אז גם כאן, זה לא שעירוי אתה שופך וזה מבשל בבת אחת. עירוי זה האש הגדולה, זה נותן את הפוש, אחר כך זה ימשיך לבשל אם המים נשארים, אם המים לא נשארים זה לא ימשיך לבשל.

ו. פני יהושע – בדיני שבת לא משנה כמה מבשל

הסבר שלישי יש בפני יהושע, הפני יהושע בשבת דף מב אומר שאין שום דעה שחושבת שעירוי מבשל לגמרי, עירוי מבשל רק כדי קליפה, הוא לא מבשל לגמרי. אבל אנחנו מדברים בהלכות שבת, לעניין שבת מה זה משנה אם עירוי מבשל כדי קליפה או לגמרי? בכל מקרה זה איסור! ולכן לא טרחו לציין שעירוי מבשל כדי קליפה, אף אחד לא חושב שעירוי מבשל לגמרי, פשוט לא טרחו לציין את זה, כי למה לציין? בכל מקרה בענייני שבת גם כדי קליפה חייבים.

אמנם לפי זה צריך להבין למה ר"י לא הסתפק בראיה ממסכת פסחים, ששם מבואר שעירוי מבשל כדי קליפה? למה הוא היה צריך להביא ראיה גם מזבחים, מהפסוק 'אשר יבושל בו' או הפני יהושע מבאר שאת הגמרא בפסחים אפשר היה לדחות, ואפשר היה להגיד שרק בבליעה יש כדי קליפה, אבל זה לא נחשב בישול, ולכן ר"י הוצרך לראיה בזבחים שעירוי נקרא בישול.

אז לסיכום השיטה הזאת של הפני יהושע, אין אף שיטה שחושבת שזה מתבשל לגמרי, זה מתבשל רק כדי קליפה, אבל לא מספיק לנו להגיד את הגמרא בפסחים שעירוי מבשל כדי קליפה, אלא צריך להביא ראיה מזבחים של 'אשר יבושל בו', להגיד שזה לא רק בליעה, אלא ממש בישול, אבל רק בקליפה. לעניין שבת זה לא נפקא מינה ולכן לא ציינו את זה.

שאלה: אולי לעניין הנאה מחילול שבת יש לזה נפקא מינה, שאתה יכול לקלף בלי הקליפה אם מישהו בישל, ואז אתה לא נהנה מחילול השבת שלו.

תשובה: יפה, אתה אומר אולי כן היה צריך, אנחנו מקשים על הפני יהושע, אולי היה מקום להקשות שאולי בדין מעשה שבת או הנאה, אז אפשר היה להגיד שאפשר לקלף את הקליפה הראשונה ואז אפשר היה להנות מזה, אז עדיין כן יש נפקא מינה. נקודה יפה. עכשיו, יכול להיות שיש מקום לתת את הדעת אולי על הסבר רביעי, שאולי לעירוי יש שם של מבשל, יש לו כח לבשל, אפילו בישול שלם, אבל לא בכל דבר. לא כל דבר הוא יבשל. אנחנו רואים בעין, הוא יבשל תפוח אדמה בישול מלא? אולי תה הוא יכול לבשל, דברים מסוימים. אז כשאמרו שעירוי ככלי ראשון, לא התכוונו שהוא מבשל בישול מלא, אלא התכוונו שיש לו כח לבשל ככלי ראשון, אבל גם בכלי ראשון אם אתה מבשל דקה זה לא יתבשל מלא, לוקח זמן להתבשל. יש לו כח לבשל, אבל תלוי מה ותלוי בכמה זמן. אז כנראה זה מבשל כדי קליפה, האם הוא מבשל מלא או לא מבשל מלא? יש לו כח לבשל מלא, אבל לא בהכרח שהוא יבשל בצורה מלאה.

אנחנו נעצור כאן, יש לנו עוד להמשיך בשיעור בשיטת רבינו תם ובשיטות נוספות. מחר אנחנו נעשה טישון קצר יותר בזום, בעז"ה. להתראות לכולם, שיהיה לכם יום טוב, מוצלח, בעזרת ה' יתברך.